

VU Research Portal

Dijken en bewoning van de Polder van Dronthen in historisch perspectief

de Kraker, A.M.J.

2009

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Kraker, A. M. J. (2009). *Dijken en bewoning van de Polder van Dronthen in historisch perspectief*. (IGBA rapport; Vol. 2009, No. 08). Instituut voor Geo- en Bioarcheologie.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Dijken en bewoning van de Polder van Dronthen in historisch perspectief

Dr. Adriaan M.J. de Kraker
Institute for Geo- and Bioarchaeology (VU)
De Boelelaan 1085
1081 HV Amsterdam
Email: adriaan.de.kraker@falw.vu.nl

Adriaan M.J. de Kraker
IGBA rapprt nr. 2009-08

Dijken en bewoning van de Polder van Dronthen in historisch perspectief

Dr. Adriaan M.J. de Kraker
Institute for Geo- and Bioarchaeology (VU)
De Boelelaan 1085
1081 HV Amsterdam
Email: adriaan.de.kraker@falw.vu.nl

Inleiding

In dit rapport wordt ingegaan op de waterstaatkundige en bewoningsgeschiedenis van de Polder van Dronthen en zijn directe omgeving. Allereerst wordt het wat ruimtelijke kader geschetst, waarin de gebieden zijn ontgonnen, de eerste waterstaatkundige werken werden aangelegd en bewoning plaatsvond. Vervolgens wordt meer in het bijzonder naar de Polder van Dronthen gekeken, waarbij aandacht wordt geschonken aan dijkbouw, afwatering, bewoning en de wijze waarop de polder werd geëxploiteerd.

Vanuit dit algemene en bijzondere kader kan tenslotte worden ingegaan op deelvragen geformuleerd in het ‘Programma van Eisen ten behoeve van de archeologische begeleiding in het project Hanzelijn’.¹ De vragen die vervat zijn onder het kopje *Profiel Sallanddijk* zijn:

1. Hoe oud zijn de dijken in de Polder van Dronthen, hoe hebben ze eruit gezien en wat is er allemaal aan gewijzigd in de loop der tijd. Met andere woorden: zijn er ook fasen in de dijkbouw te onderscheiden? Welke cultuurhistorische waarde dient aan deze resten te worden toegekend?
2. Uit welke tijd is de bewoning in de polder en waar vond deze plaats?
3. Welke archeologische resten zijn er te verwachten op het tracé van de Hanzelijn?

Het voor dit rapport gebruikte materiaal bestaat overwegend uit kaartmateriaal, archivalia van de Polder van Dronthen met omliggende polders en literatuur. Dit bronnenmateriaal bevindt zich in het Gemeentearchief Kampen (Kampen), het Gelders Archief (Arnhem), Streekarchivariaat Noord-Veluwe, afdeling Elburg en in de Bodel Nijenhuiscollectie van de Rijksuniversiteitsbibliotheek te Leiden.

Het ruimtelijke en chronologische kader

De polder van Dronthen ligt ten zuidwesten van de stad Kampen. In het noordwesten wordt de polder begrensd door de voormalige Zuiderzee, het huidige Dronter Meer. In het oosten grenst de polder aan de Zwartendijk en in het zuiden aan Polder Oosterwolde en Kamperveen. In het noorden loopt de Polder van Dronthen uit op een punt met aan de noordoostzijde het Haatland. (Zie afb.1.)

De belangrijkste en wellicht ook oudste nederzetting in het mondingsgebied van de rivier de IJssel is de stad Kampen. Op grond van archeologisch onderzoek kan worden gesteld dat

---

¹ Vestiga Archeologie & Cultuurhistorie, *Programma van Eisen ten behoeve van de archeologische begeleiding in het project Hanzelijn*, Amersfoort 18 april 2007, 17 i.b.v. sectie *Profiel Sallanddijk*.

Kampen als nederzetting reeds in de 10^e eeuw bestond, hoewel de stad pas twee eeuwen later in de schriftelijke bronnen wordt vermeld. Alle omliggende gebieden zijn van jongere datum

Deze omliggende gebieden hebben een bodem die enerzijds gekenmerkt werd door kleiafzetting vanuit de IJssel en de Zuiderzee, terwijl anderzijds de slechte ontwatering in het mondingsgebied aanleiding heeft gegeven tot veenvorming. Er was dus veel wateroverlast met overstroming als gevolg. Dit betekende dat er in dit gebied zonder gemeenschappelijke inspanning geen zeker bestaan was op te bouwen.

De huidige hoogteligging van het maaiveld vertoont enkele opvallende kleine verschillen. Het gebied Kamperveen ligt onder NAP (-0,3 tot -0,5 m) met punten op -0,7 m. De Polder van Dronthen ligt boven NAP met punten tot 0,7. Gaande vanaf de Zwartendijk naar het westen ligt het maaiveld wat hoger.

Gemeenschappelijke inspanning leidde er in 1213 toe dat de veenlanden van Zalk en Wilsum werden ontgonnen. In 1234 werd ook het veengebied van Kamperveen in cultuur gebracht.² Dit ging gepaard met de aanleg van dijken, want in 1340 werden landerijen in Hollanderhuizen vermeld met daarop liggende dijken.³ Het in cultuur brengen van Kamperveen ging kennelijk moeizaam, want in 1365 kregen de bewoners vrijstelling van de Utrechtse bisschop van het betalen van 'slands belastingen.⁴ In het midden van de zestiende eeuw werden de voorrechten van de inwoners van Kamperveen bevestigd door Karel V.⁵ Nog lange tijd bleef het water vanuit de Zuiderzee via de Buitenreeve⁶ tot vlakbij en zelfs tot in Kamperveen komen. Dit maakte de verbinding tussen de steden Kampen en Elburg er niet beter op.

Aan de westzijde van Kamperveen lag Oosterwolde (Gelderland). De ontginning van de broekgronden in dit gebied maakte het noodzakelijk dat er bescherming door dijken kwam. Daartoe kreeg men in 1359 toestemming. De dijk kreeg een basisbreedte van 36 voet, d.i. 11,26 m.⁷ Pas tijdens het eerste kwart van de zestiende eeuw was er een vaste verbinding tussen de zeedijk van Oosterwolde en die van Kamperveen, zodat men zonder veer van Elburg naar Kampen kon reizen.⁸

In 1363 werd het gebied van Mastenbroek verkaveld door het graven van weteringen.⁹ Ook vanuit de stad Kampen vonden bedijkingen plaats. In 1331 werd een dijk achter Bruneppe in het St. Nicolaasbroek vermeld, waarmee ongetwijfeld op de St. Nicolaasdijk werd gedoeld.¹⁰ In de navolgende jaren worden de dijken bij Bruneppe vaker vermeld. Jan van Arkel, bisschop van Utrecht, gaf rond 1370 ook de zogeheten "Kamper-weerden of eilanden" liggend tussen de monden van de IJssel in eigendom van de stad Kampen.

---

² G.A.J. van Engelen van der Veen en G.J. ter Kuile en R. Schuiling (red.), Overijssel. Deventer 1931, 95. Tussen 1319 en 1336 is Kamperveen een schoutambt geworden.

³ J. Nanninga Uitterdijk, Aanteekeningen betreffende de geschiedenis van den Polder van Dronthen, *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel*, deel 9 (1888), 192-264, hiervan 196.

⁴ Gemeentearchief Kampen, Polder Kamperveen, nr. 1; vgl. W. Nagge, *Historie van Overijssel*, Zwolle 1915, 162 e.v.

⁵ Ibid, nr. 9. Bevestiging van 1549 en 1553.

⁶ Schönfeld (1955), 228-229. Het hydroniem Reeve wordt in verband gebracht met riffen of zandige banken.

⁷ Dijkbrief van Oosterwolde, 19 mei 1359 afgedrukt als Bijlage A. in: G.A.J. van Engelen van der Veen, *De bedijking langs de Zuiderzee ten noorden van Elburg*, *Bijdragen en Mededeelingen Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht*, XXIV (1921), 69-75. De Rijnlandse voet is 0,313 m.

⁸ Van Engelen van der Veen (1921), 69-70

⁹ Gemeente Kampen, Polder van Mastenbroek, inventaris III, 137. Vgl. W. Nagge *Historie van Overijssel*. Zwolle 1915, 114-115 en 153-154.

¹⁰ Nanninga Uitterdijk (1888), 194.

Of dit laatste ook al betrekking heeft op het gebied van de latere Polder van Dronthen is niet met zekerheid te zeggen. Op de mogelijkheden voor bewoning in het gebied wordt verder in dit rapport ingegaan.

De waterstaat: dijken en afwatering

Dijken:

De oostelijke dijk van de Polder van Dronthen is de Zwartendijk. Deze werd in 1387 aangelegd om de stad Kampen tegen overstroming uit het westen te beschermen. De Zwartendijk had een basis van 32 voet, mat van boven 22 voet en was 9 voet hoog. (Indien dit de Rijnlandse voet was. is dit resp. 10,04 m, 6,90 m en 2,82 m).¹¹ Het is echter niet uitgesloten dat een gedeelte van de Zwartendijk rond 1370 reeds bestond. Immers in het noorden bestond de St. Nicolaasdijk al, verder naar het zuiden bestonden ook de Slaperdijk en Veenedijk al. Laatstgenoemde dijk liep tot aan de IJssel.¹²

De dijk aan de zuidkant van de Polder van Dronthen is de Gelderschendijk. Verder naar het oosten kwam deze aan de zuidzijde van de stad Kampen bij Roscam uit. In later tijden worden ook namen als Noordwendigedijk, zoals in 1432¹³, en Slaperdijk gebruikt (zie afb.1.). Aanvankelijk lag aan de noordzijde van de Gelderschendijk het *Buteness* van de Reeve. Als enige zeedijk van de Polder van Dronthen fungeerde tijdens de eerste eeuwen de Zwartendijk. Deze beschermde bij zware storm echter niet Dronthen maar het gebied aan de oostzijde van de Zwartendijk en uiteraard de stad Kampen. Feitelijk stond de Polder van Dronthen in de eerste eeuwen volledig bloot aan het getij. In 1420 schijnt dat ook het Buteness van de Reeve nog zo'n breed en diep water was dat hertog Jan van Beijeren er met een Hollandse vloot in voer om zo Kampen te belegeren. De Buiten-Reeve gebied maakte deel uit van een veel groter gebied, waarin het getij van de Zuiderzee vrij spel had. Zelfs tot begin zestiende eeuw moeten ook delen van Kamperveen af en toe aan de invloed van het getij hebben blootgestaan. Dus vanuit deze zijde had de 'Polder van Dronthen' geen bescherming.

Voor wat de Polder van Dronthen betreft, trad er eind zestiende eeuw verandering op. Op 7 maart 1597 besloot het bestuur van de stad Kampen tot bedijking van de Polder van Dronthen. Dit diende te gebeuren in de vorm van kadedijkjes of zomerdijkjes.

*Wy Burgemeysteren, Scepenen ende Raedt der stad Campen, doen kondt ende bekenen by desen. Alsoe die Pachters, van onser stadts hoylanden buyten dycks in Dronthen gelegen by onsen aduys ende consent, mit malkanderen ouerkomen sinnen alle dieselue landen mit een kaedycxken to bedycken ... dat tvoersz. Kaedycxken op syn landt neyt hoogher als drie sooden ten hoechsten ende dat sleep op gaende gemaect sal worden, nemende daertoe allene een spit eerdes buyten dycks van de alinge cante des waters ende nergents anders ende sonder verdere beschadiinge syns landes; ..... Des thoe oerkonde hebben wy onser stadt Campens Secreetsegel beneden an desen brief doen hanghen. Int jair onss heeren duysent vyffhondert ses ende tenegentich op den soeuende Martij.*¹⁴

De bedijking met een kadedijkje had alleen betrekking op een gedeelte van Dronthen tussen De Groote Reeve (zeer waarschijnlijk de Buiten Reeve) en de Enck (bij Roscam) en de Zwartendijk. Maar omdat van elke eigenaar werd verwacht dat hij op zijn slag het kadedijkje zelf zou opwerpen, kon de ring alleen maar worden gesloten als alle slagen meededen. In

---

¹¹ Streekarchivariaat, Elburg,

¹² Nanninga Uitterdijk, (1888), 197.

¹³ Nanninga Uitterdijk, (1888), 198.

¹⁴ Nanninga Uitterdijk, (1888), 202-203.

1607 was dit nog niet het geval, want Rutger van Breda maakte bezwaar.¹⁵ Daarom werd in genoemd jaar een nieuw akkoord over de bekading gesloten.

Afb. 1. Kaart getekend door Johan Muller, 17e eeuw (Gemeentearchief Kampen, kaartnr. 872).

¹⁵ Nanninga Uitterdijk, (1888), 205.

Ditmaal liep het tracé van de kade vanaf het noorden aan de Zwartendijk (*Ghiestes gasthyuslandt*) dwars over de Groote Reeve langs het *Beghynen landt* zeewaarts en zuidwaarts langs de wal van de *E. Rutgghers van Bredaënlandt* en aan de zuidzijde naar *Voechts landt*. Diverse lieden kregen een vergoeding omdat de kadedijk over hun slag liep.¹⁶ De kadedijk had dus erg bescheiden afmetingen en was niet meer dan drie zoden, d.i. ongeveer tussen 2,5 en 3 voet hoog (0,70 tot 0,84 m).

De loop van deze dijk is weergegeven op de manuscriptkaart van Johan Muller uit het midden van de zeventiende eeuw (zie afb. 1).¹⁷ De zeedijk begon ten noorden aan De Reeve op een plek genaamd het Wezen Slag en liep dan naar het zuiden binnen de Kromme Reeve tot om het erf van De Kranenburg alwaar die met de (zuidelijke) Vleugeldijk aan de Slaperdijk aansloot. Beide laatstgenoemde dijken worden op de kaart vermeld. Het beginpunt van de zeedijk, d.i. het Wezen Slag, is vermeld op een andere schetskaart.¹⁸ Echter het gedeelte van Dronthen benoorden de oude trekvaart wordt aangeduid als *Buytendickslanden*. Dit deel bleef op volledig gecontroleerde wijze aan het getij bloot staan. Het zuidelijke deel bij de Buiten-Reeve bleef voorlopig onbedijkt.

In 1628 werd de Zwartendijk, die binnendijk was geworden, opgeknapt. De kruin bedroeg 8 voet (2,60 m), bij de kolken 10 voet (3,13m). Toen in 1641 een sluis in de Reeve werd gebouwd, bleef de noordelijke Vleugeldijk nog tot 1652 functioneren en werd de *Bennedyck* opgeruimd, omdat die overbodig was geworden.¹⁹ In 1651 werd de dijk bij de Koeburger schans tot aan de nieuwe *Enckerdijk* of de Slaper op dezelfde hoogte gebracht.

In 1660 werd besloten dat “*van het heeckelwerck tot aen de Colderhorn gelecht sal worden een capitalen sleipenden dijk en het Haetlandt gebracht onder een ronde off sleipe somerdyck, sullende de landen aldaer van nu aen gewydet ende gehoeyt sonder te worden geschuert*”.²⁰

Deze dijk was 149 roeden lang. In een betoog uit 1811 wordt het begrip zomerkade als volgt omschreven: ‘Daar toch deze erven en landen overal met zomerkaden zodanig omringt zijn of die hoogte hebben dat zij van het zeegetijde bevrijd zijn en slechts door buitengewoone vloed overlopen worden...’²¹

In 1672 werd besloten om bepaalde gedeeltes van de Zwartendijk en de Blankenhammerdijk ‘slepend’ (afgeronde top) te maken.

In 1686 werd er nog een zomerdijkje om de Overreefsche (over de Reeve, zie hierna) landen gelegd, om deze tegen zomerstormen te beschermen.²²

Ondanks de verschillende verhogingen en aanpassingen van onder meer de Zwartendijk, bleef de Polder van Dronthen toch bloot staan aan vloed. Zelfs in 1730 werd nog het volgende besloten:

“Is verder by de praesente ergenamen goedgevonden de duckgreve en heimraden van Dronthen te auctoriseren en te versoeken om voor ’t aanstaende jair in ’t winter saisoen na

¹⁶ Nanninga Uitterdijk, (1888), 208-209.

¹⁷ Gemeentearchief Kampen, kaart nr. 872. Kaart van Johan Muller.

¹⁸ Gemeentearchief Kampen, Polder Dronthen, nr. 150 (historisch overzicht, annex schetskaart)

¹⁹ Nanninga Uitterdijk, (1888), 212-213.

²⁰ Nanninga Uitterdijk, (1888), 214-215.

²¹ Gemeentearchief Kampen, Polder Dronthen. Nr. 150. ongedateerd stuk.

²² Nanninga Uitterdijk, (1888), 218.

*St. Marten order te stellen. Dat de Rhever sluise door 't zeewater worden bespoelt, so als sij ten meeste nutte ende dienste van de polder sullen oordeelen te behooren".*²³

In 1771 werd opnieuw de wens uitgesproken tot inlaten van zeewater.

*"...hoe voor het gemeene land van Dronthen van seer veel aanbelang soude syn dat hetselve weer, als zedert jaren herwaards, met zeewater wierde belopen en sig teffens, op een gemakkelijcke wyse weder kwame te ontlasten, daar dog wegens de hoogte der Drontherdijk de overstromingen so menigvuldig niet als wel voorheen te wagten waren.... Ten einde de overstromingen so veel mogelyk te faciliteren om den Dronther dyk by het Weezen staal onder de Dronther schouwe ter distantie van twe hondert voet en tot gelyks grond af te nemen en te verlagen by provisie van den 11 November tot den 15 Maart in dien staat jaarlyks te laten verblyven en tegens voorschreven 15 Maart met paal en plankwerk weder op te maken en te sluiten, ten sy by vervolg van tyd mogte beuonden worden dat deselve dyk vroeger of later diende te worden opgemaakt en gesloten, wanneer de tyd daertoe na bevindinge sal worden vervroegt of verlaat..."*²⁴

Dit betekent dat de plankendijk tegenover het Weezen Slag in 1771 werd aangebracht om de oudste Dronther landerijen van 11 November tot 15 Maart te inunderen en vruchtbaar te maken. Bij hoge vloed stond het zeewater dus tegen de Zwartendijk en lagen boerderijen van de plaatselijke slagen als eilandjes in het water.

Tijdens een zware storm in mei 1776 werd een groot deel van de plankendijk verwoest, waardoor Dronthen volledig inundeerde.²⁵ Het gevolg van deze overstromingsramp was de bouw van een dijk voor de Dertien Slagen in 1778 (zie afb. 2 en 3). Om toch de bevoeiing van de slagen te behouden bleef dit in de Weezen Slag toch door aanwezigheid van de plankendijk mogelijk. Ook de in 1778 gebouwde zeedijk was bescheiden van afmetingen, zodat bevoeid kon worden van november tot maart. De dijk begon bij Het Wezenslag en liep tot aan de Ten Bussche-Brede Slag. De lengte van deze dijk bedroeg 510 roeden (ongeveer 1960 m).²⁶

Een overstroming in november 1801 bracht grote schade toe aan de Zwartendijk; begin 1802 brak deze zelfs door.²⁷ Een voorstel om geheel Dronthen met een ringdijk te beveiligen (en daarmee ook Kampen) haalde het niet. Wel werd in augustus 1804 besloten tot het bedijken van de zuidelijke Overreefsche slagen.²⁸ Dit gebied is op afb. 2 aangeduid als De Enk. Tevens blijkt in dat jaar de Vleugeldijk van de nieuwe aanwas en zijn achterdijk, hoogstwaarschijnlijk de oude Dronthse dijk te zijn aangepast, hetgeen betekent dat ze verhoogd en verzwaard zijn.²⁹

²³ Nanninga Uitterdijk, (1888), 223.

²⁴ Gemeentearchief Kampen, Polder Dronthen, nr. 150 betoog over het nut van een plankendijk bij het Wezenslag. Vgl. Nanninga Uitterdijk, (1888), 225.

²⁵ Nanninga Uitterdijk, (1888), 227-228.

²⁶ Gemeentearchief Kampen, Polder van Dronthen, nr. 11 stukken m.b.t. bedijken nieuwe aanwas 1778-1786.

²⁷ Nanninga Uitterdijk, (1888), 238.

²⁸ Nanninga Uitterdijk, (1888), 239.

²⁹ Gemeentearchief Kampen, Polder van Dronthen, nr. 10 stukken van 1801-1804.

Diverse overstromingen hebben tussen 1775 en 1827 het lot bepaald van de noordelijke zeedijk van Kamperveen (de Nootwendingendijk en/of Slaperdijk genaamd). Op 14 en 15

november 1775 vond een overstroming plaats die in Kampen en omgeving veel schade aanrichtte.³⁰

Op 4 en 5 februari 1825 vond een zoveelste overstroming plaats. De zware storm van dat jaar deed de omgeving van Dronthen en Kamperveen overstromen. Zo werden de dijken beschadigd bij Roscam en op verschillende andere plaatsen van de Slaperdijk, de Noordwendingen dijk en de Zwartendijk. In het naburige Kamperveen kwamen drie personen om. In geheel Overijssel verdronken 305 mensen, kwamen meer dan 13.000 runderen om en ruim 525 paarden.³¹ Het wiel in het noordoosten van de Polder van Dronthen aan weerszijden van het uitwateringskanaal, is een relict van de overstroming van 1825.³²

De ramp leidde tot aanpassing van de afwatering (zie hierna) en de bouw of aanpassing van de kadedijk tot overlaatlidijk. Deze kade begon aan de Nootwendinge Dijk en liep tot aan de Geldersche Gracht. De bestaande kadedijk (overlaat) werd op hetzelfde profiel gebracht, d.w.z. kreeg dezelfde hoogte en breedte. De hoogte kwam op 2,12 m AP.³³ De overlaatlidijk bleef als zodanig functioneren tot diep in de twintigste eeuw. De hoofdreden waarom de dijk niet werd aangepast tot veilige hoogte zoals die van de polder van Oosterwolde in Gelderland wordt toegeschreven aan de grote meningsverschillen die daarover in Overijssel zelf bestonden.³⁴ Hoogstwaarschijnlijk wezen de tegenstanders van aanpassing op het feit dat daarmee de slibaanvoer zou stoppen.

Afwatering:

Tijdens de eerste eeuwen van zijn bestaan hadden de aanwassen van de Polder van Dronthen geen kunstwerken nodig om het water te lozen. Wel lagen er in de vijftiende eeuw drie sluizen in de Zwartendijk, waardoor de landerijen in het Haatlandt en de Grote Burgerweide het binnenwater loosden.³⁵ Naarmate er meer aanwas kwam en deze omgeving werd door kadedijken, dienden daarin voorzieningen voor de lozing van het binnenwater te worden gemaakt. Dit vond pas in de loop van de zeventiende eeuw plaats. Tussen de vijftiende en zeventiende eeuw vonden nog enkele overstromingen plaats die de bestaande sluizen in de Zwartendijk schade toebrachten evenals enkele dijken. Dit gebeurde in 1550, 1570 en in 1573 (zowel in januari als in augustus van datzelfde jaar).³⁶

Pas toen een gedeelte van de Polder van Dronthen begin zeventiende eeuw werd bedijkt, werd ook de lozing van het binnenwater een probleem. In 1641 werd besloten een sluis te leggen in De Reeve (ongetwijfeld het gedeelte Oude Trekvaart of de Binnen-Reeve, ook wel Oude Reeve genaamd) tussen Dronthen en de Slagen (Dertien Slagen).³⁷ Met de bouw van de zeesluis werd een dijkstuk, genaamd noordelijke Vleugeldijk, afgegraven.

In 1664 werd besloten de Oude Reeve 20 voet (6,26 m) breed te maken. De Oude Reeve lag iets bezuiden de Nieuwe Reeve en werd ook wel Binnen-Reeve of Oude Trekvaart genaamd.

---

³⁰ Van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek, Kamperveen, 283. Vgl. RU Leiden, Bodel Nijenhuiscollectie, portefeuille 45, nr. 72 (1775), nr. 89 (1776), portefeuille, 4 nr. 72 (1825 met referenties naar 1775 en 1776).

³¹ Rijksuniversiteitsbibliotheek Leiden, Bodel Nijenhuiscollectie, port. 44, kaart 71-72.

³² *Kadastrale Atlas 1832*, (Zwolle 2007) Uitgegeven door Stichting kadastrale Atlas Overijssel 1832, Kampen, Sectie H, Tweede Blad.

³³ Nanninga Uitterdijk, (1888), 260.

³⁴ Van Engelen van der Veen (1921) 67-68.

³⁵ Nanninga Uitterdijk, (1888), 198.

³⁶ Nanninga Uitterdijk, (1888), 200.

³⁷ Nanninga Uitterdijk, (1888), 211-212.

Ook de Reve werd op eenzelfde breedte gebracht en werd 6 voeten diep (1,87 m).³⁸ In 1675 werd een nieuwe sluis in Dronthen gelegd.

In 1772 was de Oude Reeve sterk dichtgeslibd en diende over een lengte van 400 roeden vanaf het Drontherzijl [Zijl = sluis] tot aan de zee te worden uitgegraven.³⁹

In de zeedijk van de Polder van Dronthen bevonden zich in het midden van de twintigste eeuw maar liefst vier sluizen (zie afb. 3). Dit betekent dat de afwatering via deze polder enige nadere toelichting vraagt.

In de eerste plaats is er, een waterloop komend uit het grensgebied van Overijssel en Gelderland, genaamd de Geldersche Gracht of Grift. Deze Geldersche Gracht vindt zijn oorsprong in de gemeente Oldenbroek. De gracht mondde uit in de Buiten Reeve die de zuidgrens van de Polder van Dronthen en tevens de grens tussen Gelderland en Overijssel vormde. Op latere kaarten, wanneer de Buiten Reeve reeds was ingedijkt, wordt de waterloop aangeduid als Nieuw kanaal of De Geldersche Gracht.⁴⁰ De gracht waterde via de Geldersche sluis uit op de voormalige Zuiderzee. Kennelijk was de overstromingsramp van 1825 er de oorzaak van dat het water langs deze zuidelijke richting in de buurt van de Nootwendinge dijk tot zelfs bij Roscam grote schade kon aanrichten. Daarom werd twee jaar later deze nieuwe zeesluis gebouwd.

Verder naar het noorden lag de Dronther zeesluis. Deze loosde het water dat via de Binnen Reeve werd aangevoerd en het binnenwater dan vanaf Roscam kwam (afb. 2)

Nog verder naar het noorden lag de Nieuwe Reeve als een rechte lijn vanaf de oude Dronthense zeedijk naar de zeemonde toe, namelijk naar de houten zeesluis, later Revesluis genaamd.⁴¹ Even ten noorden daarvan lag de Oude Reeve, een waterloop, die op de kaart van Johan Muller (17^e eeuw) wordt aangeduid als de Oude Trekvaart, maar die in de negentiende eeuw reeds in onbruik was geraakt.

---

³⁸ Nanninga Uitterdijk, (1888), 216-217.

³⁸ Gemeentearchief Kampen, kaart 862 (1861).

³⁹ Nanninga Uitterdijk, (1888), 226.

⁴⁰ Gemeentearchief Kampen, kaart 862 (1861).

⁴¹ Ibid, kaart 926 en 928.

Fig. 3. Kaart met de afwatering in de Polder van Dronthen (Gemeentearchief Kampen, kaartnr. 928)

Helemaal in het noorden van de Polder van Dronthen lag het uitwateringskanaal van het stoomgemaal beneden Kampen met een sluis onder de zeedijk.⁴²

Dit betekent dat de Polder van Dronthen begin twintigste eeuw vier uitwateringssluizen in de zeedijk had met daarheen vier verschillende uitwateringskanalen of waterlopen.

Bewoning en landgebruik van de Polder van Dronthen

Door de aanleg van de Zwartendijk in 1387 bleef het gebied van de Polder van Dronthen bloot staan aan de invloed van het getij en konden de landerijen bij springtij of bij NW-storm overstroomd worden. Dit overstroomd had een wezenlijke functie, want het water bracht ook slib met zich mee en dat de landerijen tot vruchtbaar land maakte. Aanslibbing werd traditioneel gestimuleerd door het voorland of buitenland – dus aanvankelijk de gehele Polder van

⁴² Gemeentearchief Kampen, kaart 928 (1911).

Dronthen – zoveel mogelijk met struiken van wilgenhout te beplanten. Nog in 1413 verbood de stad Kampen het sprokkelen van hout buiten de Zwartendijk.⁴³

Over de vraag of er in dit gebied al snel bewoning was, bestaan geen directe aanwijzingen. Wel is duidelijk dat bewoning alleen op een soort terpjes mogelijk moet zijn geweest. Echter, het gebied werd vooral voor veeteelt gebruikt. Het land werd door koeien en schapen begraasd. Tevens werd het gebruikt als hooiland.⁴⁴ Ook elders in de omgeving van Dronthen, namelijk bij Elburg, vond begrazing plaats op dergelijke buitendijkse gronden.⁴⁵ Daarmee fungeerde de Polder van Dronthen aanvankelijk als leverancier van melk, boter, kaas, vlees en wol voor de stad Kampen. Het gevolg hiervan was dat verschillende invloedrijke burgers en stedelijke instellingen belangen in de polder hadden. Dit laatste blijkt uit de namen van de slagen (zie hierna), zoals de Kerke Slag, Geestelijkheid Slag, Boven Gasthuis Breede Slag, Prince Slag, Nonnen Slag, e.a. Goed beschouwd was het grootste deel van de polder eigendom van de stad Kampen.⁴⁶ Daar Dronthen vooral als gras- en hooiland werd gebruikt en bloot stond aan het getij, was bewoning tijdens de eerste eeuwen schaars dan wel uitgesloten, behalve wellicht op terpjes. Na 1600 veranderde dit.

Het verdelen van de polder in slagen lijkt al begonnen in de loop van de zestiende eeuw. Toen werd een gedeelte van Dronthen in slagen verdeeld en zou dan ook op bepaalde plaatsen mondjasmaat bewoond zijn. Het betreft hier het zuidelijke deel vanaf de Kranenburgs Slag tot aan de Barteld Twentslag. De boerderijen werden in een rij gebouwd aan de westzijde van de Zwartendijk. Kennelijk werd dit om veiligheidsredenen gedaan. Daar de gebouwen dicht bij elkaar stonden kon men elkaar zo snel hulp bieden. Ook lijkt het erop dat de woning als een soort golfbrekers fungeerden. In het ergste geval kon men snel de Zwartendijk over vluchten naar bijvoorbeeld het aldaar gevestigde klooster en de verschillende huizen.

Naarmate meer van het buitenland werd omkaad dan wel van een zeedijk voorzien, breidde de bewoning zich ook uit. Ook in het noordelijke deel werden de boerderijen op één lijn gebouwd, vanaf de Nonnen Slag tot aan de Kalker Slag. De kaart van Johan Muller (zeventiende eeuw) laat bewoning aan de oostzijde van de kadedijk zien in het gebied dat wordt aangeduid als 'De Groote Stads Burger Weyde'. Maar omdat hier drie structuren noord-zuid lopen, kan bebouwing ten westen van de Zwartendijk net in de Polder van Dronthen zijn geweest. Ook de bebouwing vlak achter de nieuwe kade loost zijn binnenwater via de oude houten sluis die in de kadedijk van de Oude Reeve (Oude Trekvaert) ligt.

Dit brengt ons bij de indeling in slagen. Dronthen werd onderverdeeld in 31 slagen. Een slag is een smalle strook land van 50 tot 56 meter breed en 1400 tot 2100 meter lang. De vijf slagen in het zuiden zijn het kortst, de overige hebben een gemiddelde lengte. Ze liggen benoorden de Slaperdijk en de grens van Oosterwolde ingeklemd. De oppervlakte van de slagen loopt uiteen van 12 tot 20 hectare. De slagen worden van elkaar gescheiden door weteringen. De functie van deze verdeling is gelegen in het onderhoud van kaden, dijken en weteringen.

Begin negentiende eeuw bestond de Polder van Dronthen uit drie stukken.

Het eerste gedeelte (noorden) bestond uit 31 slagen die recht opstreken en het Weezenland.

Het lag binnen de grote ringdijk (winterdijk). In de ringdijk van de polder ligt over een lengte

---

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Gemeentearchief Kampen, Polder van Dronthen, nr. 150.

⁴⁵ J.C. van Triest, 'De Kleine of Luttike Mheen te Elburg', in: Jan J.J.M. Beenakker, Frits H. Horsten, Adrie M.J. de Kraker en Hans Renes (red.) *landschap in ruimte en tijd*. Amsterdam 2007, 365-374.

⁴⁶ G.A.J. van Engelen van der Veen en G.J. ter Kuile en R. Schuiling (red.), *Overijssel*. Deventer 1931, 659

van 220 voet een plankendijk (46 voet breed en 3 voet hoog) die in de winter kon worden weggenomen.⁴⁷

Het tweede gedeelte (midden) bestond uit de grote Kamperveense Reeve (Overreefsche genoemd) en is met het eind aanlandend aan de achttien zuidelijke slagen binnen de dijk. In dit deel van de polder ligt een zeesluis.

Het derde gedeelte (zuid) ligt benoorden de Grote Reeve en landt op het einde aan de Dertien Noordelijke slagen binnen de dijk. Het derde gedeelte genaamd de Aanwas van de Dertien Slagen heeft een zomerkade van 194 roeden (730 m) lengte.

Het geleidelijk omgeven van de polders rondom Kampen door te hoge dijken leidde in 1825 bij velen tot het besef dat dit tot ongunstige gevolgen had geleid. In dat jaar leidde een zware overstroming tot grote schade. Naar aanleiding van de overstromingen te Kampen, Mastenbroek, Zalk en Kamperveen drong de overtuiging door

*“ van de noodzakelijkheid om hunne huizen op boven der vloed verhevene hoogten te herbouwen, maar daarbij ook het verlangen heeft doen uiten, dat men om de herstelling der bedijking, zich als bij het Kamper Eiland tot lagere vlak liggende dijken mogten bepalen, over welke de hooge vloedden zouden kunnen strijken en de landen bemesten in plaats van de hooge dijken deze bemesting met meerder gevaar af te sluiten, de landen te zien vermageren en langzamerhand dieper gekelderd te geraken.... ”*⁴⁸

Nu raakte deze opmerking minder de Polder van Dronthen, maar des te meer die van de omliggende polders. Zolang Dronthen gebruik maakte van zomerkaden, plankendijk en zelfs de latere overlaatkade, was aanslibbing nog min of meer verzekerd. Duidelijk is dat aanslibbing leidde tot grotere bodemvruchtbaarheid en tot een geleidelijke ophoging van het maaiveld, dus minder gevaar van wateroverlast/overstroming.

Discussie over de onderzoeksvragen PvE

De in het Programma van Eisen gestelde vragen omtrent ouderdom van dijk en dijkrestanten en de bewoning in het gebied van het tracé van de Hanzelijn als volgt worden beantwoord.

1. Betreffende de ouderdom, veranderingen en maten van de dijken

Zwartendijk

Het tracé van de Hanzelijn loopt in oostwestrichting door de Polder van Dronthen. Het tracé komt de polder van de oostzijde binnen door de oude **Zwartendijk**.

De Zwartendijk is aangelegd in 1387 en kreeg een basisbreedte van 10,04 m mat aan de bovenzijde 6,90 m. De dijk had een hoogte van 9 voet, d.w.z. 2,82 m. In 1628 werd de dijk opgeknapt en kreeg een bovenbreedte van 8 tot 10 voet, d.w.z. 2,50 tot 3,13 (of is dit hoogte?) Deze laatste maat gold het gedeelte bij de Kolk.

De Zwartendijk werd aangelegd om de stad Kampen vanuit het westen te vrijwaren van overstromingen vanuit de Zuiderzee. De vele wielen in de Zwartendijk zijn een overblijfsel van de vele overstromingen vanuit zowel het westen, d.w.z. de Zuiderzee als die vanuit de

---

⁴⁷ Nanninga Uitterdijk, (1888), 240-241. Met betrekking tot Kampense burgers met belangen in Dronthen tijdens de vijftiende eeuw, zie Grooten (1998), 391-393.

⁴⁸ Gemeentearchief Kampen, Polder van Dronten, nr. 150, los stuk. Uit 1825; Vgl. ook Universiteitsbibliotheek Leiden, Bodel Nijenhuiscollectie, portefeuille 144, kaarten 70, 71 en 72.

IJssel. De dijk is in de loop der jaren niet wezenlijk veranderd en heeft daardoor zijn middeleeuwse karakter grotendeels behouden..

De bewoning in deze polder concentreerde zich op een lijn oostelijk van de dijk. Tot aan de bedijking was het gebied in gebruik als hooiland en weide.

Gelderschendijk, Slaper of Noordwendinge

Deze dijk vormde de noordelijke begrenzing van Kamperveen. Dit gebied werd ontgonnen in 1365. De maten van dit dijkgedeelte, dat onder verschillende namen bekend staat, zijn niet bekend, maar bij erg hoge vloed kwam het zeewater er overheen. Dit gebeurde in ieder geval in 1775 en in 1825.

Het gebied werd gebruikt voor gemengde landbouw en ook werd hier en daar veen gewonnen. Vanwege het feit dat overstromingen niet waren gereguleerd, kwam het maaiveld als gauw lager te liggen dan dat van de latere Polder van Dronthen. De gereguleerde overstroming zorgde bij elke springvloed voor het overlopen van de dijk met als gevolg het afzetten van een dun laagje slib, door de tijdgenoot bemesting van de polder genaamd. Het maaiveld van Kamperveen ligt tussen -0,5 en -0,3 m NAP, dat van de Polder van Dronthen tussen 0,2 en 0,5 NAP. Het hoogste deel van het maaiveld ligt oostelijk van het Weezen Slag (zie hierna).

Dronthense dijk

Het voorland of buitenland, genaamd de 'Polder van Dronthen', lag aan de westzijde van de Zwartendijk. De benaming polder is strikt genomen onjuist, omdat deze niet door dijken werd beschermd. Naar het westen toe richting Zuiderzee, waren aanwassen: kwelders of schorren. Dit voorland groeide aan. Het werd gebruikt als weide en hooiland.

In 1607/8 werd de Drontherdijk aangelegd. Deze omsloot alleen nog maar de zuidelijke slagen. De hoogte van deze dijk zijn 0,70 tot 0,84 m. Het gedeelte in het noorden heette Noordelijke Vleugeldijk, dat in het zuiden Zuidelijke Vleugeldijk.

De Dronther zeedijk was daarmee slechts een kadedijk of zomerdijk. Dit betekende dat de landerijen nog konden profiteren van overstromingen tijdens het winterseizoen. Daarbij werd ook slib afgezet en dat maakte de bodem vruchtbaar. In de loop der tijden is de dijk wat opgehoogd, wellicht tot ruim anderhalve meter of hoger. Dit leidde tot een verlaagde frequentie van overstromingen. Het gaf aanleiding tot klachten en de aanleg van de plankendijk in het Weezen Slag.

De bewoning in de polder was op één lijn. Dit was gedaan uit veiligheidsoverwegingen.

Onderling kon snel hulp worden geboden en de eerste grote golf kon zo door de gebouwen worden gebroken. Het grondgebruik bleef overwegend gras- en hooiland.

Het tracé van de Hanzedijk doorsnijdt deze oude Drontherdijk ter hoogte van de Buitendijkse weg. De cultuurhistorische waarde van het oudste deel van de dijk gaat terug tot 1607/08 toen een lage kade werd aangelegd en moet derhalve als minder worden beoordeeld als de wat naar het oosten liggende Zwartendijk. Bovendien is een lengte van 220 voet (circa 68 m) bij het Weezen Slag in 1771 al sterk vergraven. Het tracé van dit vergraven stuk ligt op de oude basis van 1607/08.

.

Plankendijk

Kennelijk was de dijk toch onvoldoende om bevoeiing en daarmee de aanslibbing tijdens het winterseizoen te bevorderen. Daarom werd bij het Weezen Slag een gedeelte van de Dronther

dijk 'opgeruimd' en van planken voorzien. Deze werden tijdens het zomerseizoen gesloten en tijdens het winterseizoen geopend. De dijk bleef tot diep in de negentiende eeuw functioneren. De plankendijk was 220 voet of 68 meter lang en 3 voet (0,95 m) hoog.

Kadedijk 1778

In 1778 werd om de Dertien Slagen een kadedijk aangelegd. Die sloot het zeewater buiten en sloot zodanig aan dat via het Wezenslag het zeewater bij hoge vloed nog altijd de plankendijk kon bereiken en het oude gebied van de Polder van Dronthen kon bevoelen.

De kadedijk is tot diep in de negentiende eeuw blijven functioneren. De afmetingen van deze dijk zijn erg bescheiden en zullen niet veel hebben afgeweken van de bestaande kaden.

Kadedijk 1804

Ten zuiden van de Dertien Slagen werd een gebied, genaamd De Enk bedijkt. Ook hier kwam een kadedijk. Ook deze dijk had afmetingen zoals te doen gebruikelijk. Dit dijkje is blijven bestaan tot diep in de negentiende eeuw en onderdeel geworden van de overlaatsdijk.

Overlaatsdijk, 1825

Deze dijk werd aangelegd in 1825 naar aanleiding van de overstroming in februari van dat jaar. De top van de dijk lag op 1.12 m AP. Deze dijk bleef tot ver in de twintigste eeuw functioneren en verloor zijn functie van overlaatsdijk door de aanleg van de Afsluiddijk in 1932.

2. Betreffende de aard van de bewoning

De bewoning in de Polder van Dronthen hangt samen met de mate waarin de polder tegen de invloed van het water was beschermd. Aangezien de eerste kadedijk in 1607/08 werd opgeworpen, ligt het voor de hand dat dit het moment is, waarop de eerste bewoning aanvang heeft genomen. De kadedijk maakte het echter mogelijk dat er gedurende de periode van november tot maart toch overstromingen plaatsvonden. Permanente bewoning werd daardoor erg lastig gemaakt. Anderzijds was het wel mogelijk op terpjes te wonen, d.w.z. een kunstmatige verhoging van één tot anderhalve meter boven het toenmalige maaiveld. De huidige maaiveldhoogte is immers het resultaat van opslibbing van voor 1607/08, maar dit proces ging ook daarna nog langere tijd door. De kaart van Johan Muller laat bewoning zien in het zuidoosten van de Polder van Dronthen, vlakbij of aan de oostzijde van de Zwartendijk.

Verspreide bewoning vond niet plaats. Wel lijken de boerderijen bewust op één lijn te zijn gebouwd. Dit is gebeurd om veiligheidsredenen. De oudste bewoning was dicht tegen de Zwartendijk om snel een veilig heenkomen naar het oosten, achter de genoemde dijk te zoeken indien de overstroming zeer hevig was. Bewoning op plaatsen van later aangelegde dijken lijkt daardoor uitgesloten.

Het feit dat de plankendijk in de het Wezen Slag werd gemaakt, ondersteunt de veronderstelling dat in deze slag nauwelijks bewoning vlak ten oosten van deze dijk was.

Naarmate de Drontherdijk in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw wat was aangepast, lijken de gunstige omstandigheden voor bewoning in het oudste gedeelte te zijn toegenomen. Pas in 1771 met de constructie van de plankendam keerden die kansen weer enigszins.

Bewoning aan de west- en noordwestzijde van de Drontherdijk is van de laatste twee eeuwen. Gelet op de in 1778 opgeworpen kadedijk en een kadedijk opgeworpen in 1804 moeten de

kansen voor bewoning lange tijd gering zijn geweest. Ook deze dijkstukken fungeerden immers tijdens het winterseizoen als overlaatsdijken.

3. Betreffende de archeologie in het territoire van de Polder van Dronthen.

Gelet op het landgebruik als gras- en hooiland en zolang het land tijdens het winterseizoen geregeld overstroomd werd, is de kans op aanwezigheid van archeologie in de bodem gering. Alleen op plaatsen waar de bewoning begon, zoals langs de Zwartendijk aan, is die kans veel groter.

De kans op het aantreffen van archeologie onder de oude dijkstalen is nog kleiner, temeer daar de Polder van Dronthen in feite één grote aanwas was en dit en westen van de oude Drontherdijk (1607/08) tot diep in de achttiende eeuw ook bleef. Ook het gedeelte genaamd De Dertien Slagen, bedijkt in 1778) bleven bloot staan aan de hoogste vloed. Hier aangetroffen archeologie in welke vorm dan ook is hooguit twee eeuwen oud, Het betreft hier het gebiedje benoorden de huidige Doornse Sluis waarop het Buiten-Reeve sueert, voorheen de Dertien Slagen, inclusief het Weezen Slag in het noorden daarvan.

Archeologie in de vorm van restanten van oude kunstwerken kunnen zich alleen bevinden in oude dijkstalen op plaatsen waar voorheen oude waterlopen liepen. Bij het vervangen van oude houten sluizen en duikers door nieuwe werd echter veelal de oude sluis uitgegraven en de nog bruikbare onderdelen verwerkt of verkocht. Alleen bij calamiteiten, die leidden tot grote wijzigingen in het landschap, kon het wel eens gebeuren dat dergelijke kunstwerken in de bodem bleven zitten.

Conclusie

Gelet op de ouderdom van de dijken in de Polder van Dronthen kan worden gesteld dat deze met uitzondering van de Zwartendijk en enkele stukken Gelderschendijk, geen middeleeuwse oorsprong hebben. De oudste kade van Dronthen dateert van 1607/08 en was met 40 tot 60 cm hoogte erg bescheiden van afmetingen. Na enige aanpassingen en ophogingen werden de volgende kadedijken in respectievelijk 1778 en 1804 aangelegd, terwijl in het Weezen Slag in de Drontherdijk een plankendijk kwam. Een echte zeewering (inclusief de overlaatsdijk uit 1825) is er nooit geweest. Dit betekent dat er bij hoge vloed altijd grote delen van Dronthen konden overstromen.

Dit laatste heeft grote invloed gehad op de bewoning. Ook deze heeft geen middeleeuwse oorsprong en neemt eerst in de zeventiende eeuw of veel later een aanvang. Het is echter niet uit te sluiten dat bewoning in de zuidoosthoek, vlak tegen de Zwartendijk al eind zestiende eeuw van enige bewoning sprake is geweest.

Op grond van bovenstaande zijn de kansen op aanwezigheid van archeologie in de vorm van oude bebouwing eerder gering te noemen. De kans op aanwezigheid van restanten van oude kunstwerken (bijv. sluis 1641) is evenmin erg groot, omdat deze bij vervanging veelal werden uitgegraven om nog goede onderdelen te verkopen.

Verantwoording

Archivalia

Gemeentearchief Kampen

Oud-Archief stad Kampen: stadsrekening 1607-1609.

Inventaris (III) Archief van de stad Kampen na 1815, nrs. 2731 en 2736.

Collectie kaarten, nrs. 859, 862, 872, 883, 926 en 928,
Inventaris III (142-143) Archief Polder van Dronthen: nrs. 9, 10, 11, 12, 13, 14, en 17,
Archief Polder Kamperveen: nrs. 1, 4, en 9.
Archief Polder van Mastenbroek: nrs. 1, 9 en 46.
Inventaris (III) Waterschapsarchief Dronthen: nr. 150.
Inventaris III (143-144) Provisionele Commissie voor de dijk te Dronthen, sinds 1838 het
bestuur van de Overlaadkade, nr. 1

Gelders Archief:

Kaarten met limietscheiding Oosterwolde-Kamperveen, 18^e eeuw
nrs. 94 en 95.

Universiteitsbibliotheek Leiden: Bodel Nijenhuiscollectie

Portefeuille 44, kaartnrs. 70, 71, 72, 78, en 79.

Portefeuille 45, kaartnrs. 5, 22, 24, 26 en 89.

Literatuur

Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*. Zaltbommel.

ANWB (2004) *Topografische Atlas 1 : 25.000 Overijssel*.

Coster, W (2006) *Inventaris Waterschapsarchieven rond Kampen deel 2*. Kampen.

Engelen van der Veen, G.A.J. van (1921), De bedijking langs de Zuiderzee en noorden van Elburg, in: *Bijdragen en Mededeelingen Gelre Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, Oudheidkunde en Recht*, dl. XXIV, 67-75.

Engelen van der Veen, G.A.J. van (1931), Marken en waterschappen, in: G.A.J. van Engelen van der Veen, G.J. ter Kuile en R. Schuiling (red.), *Overijssel* (Deventer), 185-209.

De Archieven der Gemeente Kampen, 3 dln. Kampen, III. *Het Nieuw Archief*, 1971.

Don, J. (1963) *De Archieven der gemeente Kampen*, I. *Oud-Archief*. (Kampen).

Don J. (1971) *De archieven der gemeente Kampen*, III. *Oud-Archief* (Kampen).

Grooten, J. (1998) *Pachters van de stadsserven op het Kampereiland 1432-1998*. (Meppel).

Kadastrale Atlas 1832, (2007) Uitgegeven door Stichting kadastrale Atlas Overijssel 1832 (Zwolle), Kampen, Sectie H, Tweede Blad.

Nagge, W. (195) *Historie van Overijssel* (Zwolle), 114-115 en 153-154.

Nanninga Uitterdijk, J. (1888) Aanteekeningen betreffende de geschiedenis van den Polder van Dronthen, *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel*, deel 9, 192-264.

Schönfeld, M (1955) Nederlandse waternamen, *Bijdragen en Mededeelingen der Naamkunde-Commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam*.

Triest, J.C. van, (2007), 'De Kleine of Luttike Mheen te Elburg', in: Jan J.J.M. Beenakker, Frits H. Horsten, Adrie M.J. de Kraker en Hans Renes (red.) *landschap in ruimte en tijd*. (Amsterdam), 365-374.

Vestiga Archeologie & Cultuurhistorie, *Programma van Eisen ten behoeve van de archeologische begeleiding in het project Hanzelijn*, Amersfoort 18 april 2007 (niet gepubl.)